

УДК 281.9(477)

П. О. Савчук,
професор кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету

“СПРАВА” ОТЦЯ ДОРИМЕДОНТА

У статті на основі архівно-слідчої справи розглядається доля репресованого священника з Волині, висвітлюється питання участі духовенства в українському націоналістичному русі періоду нацистської окупації та повоєнних років.

Ключові слова: Волинь, духовенство, український націоналістичний рух, репресії.

“Дело” отца Доримедонта

В статье на материалах архивно-следственного дела рассматривается судьба репрессированного священника с Волини, отображается участие духовенства в украинском националистическом движении периода нацистской оккупации и послевоенных годов.

Ключевые слова: Волинь, духовенство, украинское националистическое движение, репрессии.

“On the right” father dorimedonta

In the article on the basis of archival-inquisitional business the fate of subjected to repression priesthood is examined from Volyn, the question of participation of clergy is illuminated in Ukrainian nationalistic ways of period of Nazi occupation and post-war years.

Keywords: Volyn, clergy, Ukrainian nationalistic motion, repressions.

Незважаючи на значні дослідження з історії ОУН та УПА, у вітчизняній науці залишаються ще не достатньо вивченими питання участі в українських національно-визвольних змаганнях пересічних людей, зокрема представників духовенства. Тому дана проблематика є актуальною. Значимість запропонованої теми посилюється також тим, що вона відображає тенденції західноєвропейської науки. В центрі уваги якої постає людина (особистість) з її світоглядно-ціннісними орієнтирами чи громадянського позицією. Завдання статті обумовлене необхідністю виявлення та збереження в суспільній пам'яті багатьох тисяч невідомих широкому загалу людей, репресованих тоталітарним комуністичним режимом.

В жовтня 1949 р. на підставі ст. 54-1 а і 54-11 Карного Кодексу УРСР була видана постанова щодо арешту настоятеля храму в селі Судобичі Вербського району на Рівненщині Доримедонта Григоровича Солов'я, який народився у 1922 р. в селі Залужжя у сім'ї служителя культу. Арешт санкціонував військовий прокурор МВС по Рівненській області підполковник Нелипа, а затвердив полковник Шевченко, начальник управління МДБ у Рівненській області [3, с. 28].

Всю операцію із затримання священника Доримедонта здійснив оперуповноважений Вербського районного відділення МДБ по Рівненській області старший лейтенант Нестеров. В обвинувачувальному акті зазначалося: “Соловей Доримедонт Григорович взимку 1944 р. був завербований ОУН. У організації ОУН встановив злочинний зв'язок з бандою “Ворона”, зустрічався, влаштовуючи випивки, де співали націоналістичні пісні. Весною з бандою розпивав горілку у будинку Грицака Юхима. В січні 1945 р. на прохання бандитів брав участь у похороні вбитого радянськими солдатами Івана Ільченка. У 1948 р. сповідав бандита Івана в будинку Грицака Юхима. У 1946 р. встановив зв'язок з районним провідником ОУН “Богданом”, він же “Юрко”, і підрайонним провідником ОУН “Соловійом”. Виконував обов'язки інформатора до теперішнього часу. “Богдан” систематично відвідував будинок Солов'я, інформував про наявність у селі партійного активу” [1, с. 3].

Оперуповноважений райвідділу МДБ старший лейтенант Нестеров 18 жовтня 1949 р. в постанові “Про обрання міри попередження”, мотивуючи тим, що Д. Г. Соловей може ухилитися від суду і слідства, мірою попередження обрав утримання його під арештом. Ордер за № 7981 від 18 жовтня 1949 р. став не лише документом про арешт й обшук, але й номером судової справи. Пред'явили документ священнику наступного дня [1, с. 5].

20 жовтня 1949 р. заарештованого Солов'я Доримедонта Григоровича начальник військової тюрми управління МДБ взяв на перебування під вартою, а 19 жовтня було проведено обшук у отця Доримедонта. При обшуку нічого особливого не знайшли, що могло компрометувати священника як націоналіста або антирадянщика. Старший оперуповноважений Вербського райвідділу капітан Калистий у присутності понятого Дмитра Грицуня конфіскував лише військовий білет, 28 різних фотографій. Все це зайняло годину часу. Все передали у відділ управління МДБ. Оскільки була заарештована і дружина отця Софія Антонівна, речі заарештованих передали на збереження до суду тещі Поліні Максимівні Бачинській [3, с. 28].

Начальник внутрішньої тюрми УМДБ визначив склад сім'ї заарештованого: батько – заарештований в 1948 р., мати Ольга Євдокимів-

на Соловей убита в червні 1941 р., дружина Софія Антонівна Соловей, 1925 р. народження, заарештована у 1949 р., дочка Алла – 1945 р. народження, дочка Нонна – 1948 р. народження, брат Антипатр, 1929 р. народження, навчався в м. Києві.

Одночасно досвідчений криміналіст склав словесний портрет священика: Доримедонт Соловей – низький, худорлявий, плечі опущені, коротка шия, волосся русяве, голубі очі, овальне обличчя, високий, виступаючий лоб, прямі вузькі брови, малий ніс, малий рот, опущені куточки рота, відвисла нижня губа, овальні вуха, на правому боці в ділянці живота невеличка пляма розміром 5x8 см від опіку. Такий портрет заарештованого затвердив слідчий відділу УМДБ [1, с. 8].

Перший допит отця Доримедонта провів начальник Вербського райвідділу майор Кутицин у присутності оперуповноваженого Несторова. Допит розпочинався з розкриття автобіографії, з якої згодом розбудовувався план допитів і звинувачень. При цьому зазначалося, що заарештований закінчив початкову школу в селі Залужжя, продовжив навчання у Мирогощанській середній школі, навчався у Дубенській купецькій гімназії, а згодом – у Острозькій педагогічній школі, одночасно працював вчителем у селі Плоска.

Раптом розпочалася німецько-радянська війна, яка порушувала мирні плани і сподівання Доримедонта. Окупаційний режим спершу був поміркований, у ряді випадків місцеву владу вдалося встановити учасникам українських національно-визвольних змагань. У селах вперше за довгі роки замайоріли синьо-жовті прапори, українці стали ходити у вишиванках, брати участь у національно налаштованих мітингах, маніфестаціях; священики освячували символічні могили борців за свободу України; люди відзначали дати знаменних подій з історії українського народу. Всі сподівалися на зміцнення української державності.

Молодий вчитель Доримедонт вирішує змінити своє служіння. У 1942 р. він вступає на пастирсько-богословські курси в місті Луцьку, і в тому ж році успішно їх закінчує з правом працювати на церковній ниві. Доримедонт був висвячений на священика парафії села Денисівка Кам'янець-Подільської області. У 1944 р. його перевели на служіння настоятелем Судобицької церкви.

Слідство і пояснення арештованого не вказують причини такого далекого переміщення священика. На новому місці отець Доримедонт жив незалежно: наймав двохкімнатну приватну квартиру, господарство священика складало корова, порося, дрібна птиця та 0,50 га землі [1, с. 15].

Карна справа священика свідчить, що головним завданням, яке намагалася якнайшвидше вирішити радянська влада, була ліквідація вог-

ниці національно-визвольного руху, їх центрів, кількість учасників, їх імена і т. д. Саме у цьому регіоні, де знаходилась Судобичька сільська рада, мали місце прояви національного руху, хоч він був тут не надто активним, але люди намагались допомогти матеріально, фінансово іншим націоналістичним групам. Діяльність ОУН – було другим і головним питанням слідчого, на яке священник відповів лаконічно й ухильно: “Про існування банд (така назва ОУН домінує протягом розгляду всієї справи) ОУН чув, що є, але мені нічого не відомо” [1, с. 15].

Отець Доримедонт все-таки підтвердив, що особисто до цього часу підтримує зв’язок з бандерівцем на псевдо “Богдан”-“Юрко”, якого знав із дитинства як односельчанина. Слідчий цікавився витоками руху: “Коли, при яких обставинах і ким Ви залучені до антирадянської діяльності на користь ОУН?” На що одержав, на наш погляд, відверту відповідь, що “в кінці 1944 р. чи на початку 1945 р. до мене в нічний час прийшло два озброєних бандити (це ярлик слідства – бандит записано на усіх допитах), вимагаючи підпису про те, що священники завербовані органами МДБ і МВС, що вони стали на бік радянської влади”.

Таку підписку дав і священник Доримедонт Соловей, в якій сказано: “Я священник села Судобичі Соловей Доримедонт Григорович даю цю підписку в тому, що зобов’язуюсь не допомагати органам МДБ, МВС і радянській владі, а буду всеціло стояти на стороні і допомагати українській повстанській армії. За порушення підписки караюсь карою смерті” [1, с. 16]. Так пояснив на допиті отець Доримедонт.

Доброзичливі громадяни-судобичани перед досвідченими слідчими виглядали блідо. Їх відповіді були простими, стислими, прямолінійними. Ось як відповів священник, який був більш підготовлений, досвідчений у спілкуванні з офіційними особами: “Через 5–6 місяців до мене підвечір зайшов “Богдан” – Ярмолюк Степан Іванович, озброєний гвинтівкою-однострілом. Привітавшись як знайомий, він напився і в розмові сказав, що йде в район села Залужжя, розповідав про мету детально. Він мене попередив про розмову. Я його не бачив до 1947 р.”. Тоді Доримедонт від односельчан довідався, що з’явився новий провідник націоналістів з псевдо “Ворон”, але він його не бачив.

Восени 1947 р. він почув у господаря квартири в будинку Баранюка Дмитра Івановича розмову чоловіків. Зайшов до господаря. В квартирі був Дмитро Баранюк і голова сільської ради Степан Михайлович Тимошок, секретар сільради Іван Федорович Грицак, сиділи, випивали за столом, розмовляли.

У той же час у будинок увійшли два озброєних чоловіки і одна жінка. Вони привіталися з усіма і сіли за стіл, принесли ще декілька пляшок самогону, дружина господаря будинку підготувала закуску. Розпили

горілку, співали націоналістичні пісні (замість української пісні) антирадянського змісту (в чому антирадянщина – не пояснюється). Вночі всі пішли, священник упізнав, хто “Ворон”, новий провідник.

Взимку 1948 р. до священника прийшла дочка Юхима Грицака і сказала, що один бандит хоче висповідатися і кличе священника. Взявши атрибути, необхідні для здійснення сповіді, священник прийшов до Грицака, де й побачив людину, яка бажала здійснити релігійну потребу, запитав ім'я. Невідомий назвався Іваном. Здійснивши необхідні заходи щодо сповіді віруючого Івана, отець Доримедонт повернувся додому.

Сільське життя в різні пори року рухається по-різному: весною і восени швидше, не дає дрімати, лінуватися, і лише взимку можна дещо розслабитись. Але український повстанський рух перепочинку не мав. Він рухався, хвилювався, набирав нових обертів, часто не уявляючи, як над ним зав'язується зашморг каральних органів радянської влади. Вони через підставних осіб, шпигунів, прихильників, нових активістів вивідували стан національно-визвольних змагань, їх особовий склад, територіальні маршрути по селах, лісах, зв'язки з населенням. У селі Судобичі жителі з повагою ставилися до священника Доримедонта; його проповіді у церкві вислуховували шанобливо; цінували його самовіддане служіння церкві, прихильне ставлення до людей. Була до пари йому і дружина, матушка Софія, яка завжди могла вислухати і порадити, допомогти. Вона була освічена, писала вірші.

Священник Доримедонт зустрічався з націоналістом Іваном ще раз. Це було у 1948 р. на Великдень. Вже наступила весна, священник зайшов у магазин Судобичького сільського споживчого товариства (ССТ), де продавцем працював сусід Дмитро Баранюк. Присутні запросили священника випити свіжого пива в оселі Юхима Грицака. Тут зібрався цілий гурт односельчан: Степан Тимошук, Йосип Баранюк, Борис Максимов, Олексій Ільчук, голова ССТ Віктор Калинюк, Степан Ординат, Дмитро Баранюк і націоналіст Іван. Всі сиділи за столом, а посередині хати стояла бочка пива. Священник пригостився пивом і подався додому.

При допиті священника Доримедонта Солов'я слідство цікавило зв'язок його з “Богданом” – Ярмолюком. Удруге у поясненні було сказано, що восени 1947 р., ввечері “Богдан” і ще двоє озброєних зайшли до священника. Цікавилися побутовим питанням, як живе отець Доримедонт [1, с. 18], на що той відповів: “Я живу погано, бо парафія бідна, збори низькі”. Гості запитали, як ставиться населення до радянської влади. Священник сказав, що половина села добре, а багаті селяни негативно ставляться до неї. Згодом вони пішли. “Богдан” і “Соловей” відвідували священника систематично, починаючи з 1946 р.

У подальшому на кожен допит відводилося одне питання та інколи

побічно торкалися іншого. Проте все зводилося до діяльності українських націоналістів. Так, 19 жовтня 1949 р. з протоколу допиту видно, що обговорювалася проблема націоналістів, зокрема про кличку “Богдан”, що в селі Судобичі, про прихильників ОУН, які збирали в селі з населення по 50–100 крб. на користь ОУН. Наступного дня розмова зайшла про продавця магазину в селі Тростянець Тамару Антонівну Бачинську, рідну сестру дружини священника. Вони разом проживали влітку 1946 р., але 21 жовтня слідчий знову повернувся до діяльності Тамари Бачинської, запитував зокрема, скільки коштів із зарплати вона передала на ОУН.

У процесі допитів в обіг залучалося все більше фактів, прізвищ, які слідство таємно “розкручувало”. Священик жив серед людей, про них йшла мова, а їх арештовували і допитували вже як співучасників зв’язку з націоналістами.

Пройшло декілька днів жовтня, і 26 жовтня за справу взявся заступник начальника слідчого відділу управління МДБ майор Селіванов. Він прийняв постанову, в якій зазначалося: “Розглянувши слідчі матеріали Солов’я Доримедонта Григоровича, які викривають його в тому, що в 1944 р. він встановив злочинний зв’язок з бандою ОУН, дав останнім підписку надавати бандитам всіляку допомогу, був інформатором, передавав відомості розвідувального характеру, завданням бандитів виконував для них релігійні обряди. Крім того, неодноразово до кінця 1945 р. брав участь з бандитами в розпиванні спиртних напоїв, надавав свою квартиру для сховок” [1, с. 28].

Слідчий цього дня провів допит Доримедонта Солов’я. Зачитав постанову про арешт, в якому сказано: “Керуючись статтями 126, 127 КПК УРСР Соловей Доримедонт Григорович звинувачений по ст. 54-1 а і 54-11” [1, с. 28]. Копію постанови направив прокурору. Отець Доримедонт погодився із звинуваченням і признав, що його Софія бачила бандитів “Богдана”: “Восени 1948 р. до сусіда Баранюка Дмитра зайшли голова сільської ради Тимошук Степан, секретар сільської ради Грицак Іван, вони покликали мене, випили півлітра горілки. В квартиру зайшли три озброєні чоловіки: проводир “Ворон”, бандит “Скорий”-Іван і дівчина Тетяна, сестра “Ворона”, всілись за столом, всі розпивали горілку. Приблизно через дві години бандити разом з Тимошуком Степаном, Грицаком Іваном у супроводі Баранюка Дмитра вийшли з будинку. Було чути постріл на вулиці” [1, с. 30].

“Восени зайшов до священника місцевий житель Юхим Марчук, який збирав гроші 50 крб. на ОУН, він дав 50 крб. Приблизно на початку жовтня бандити викликали ввечері на вулицю, але поки одягався, нікого не стало. Мабуть, злякались, бо по сусідству знаходився трактор, на

якому трактористи виїжджали в поле, і втекли. Після цього націоналістів більше не було”[1, с. 3].

Священника Доримедонта Солов'я допитують ретельно, намагаючись заплутати в показах, випитати. З цією метою змінюються слідчі не лише районного масштабу, але приїжджають і з області. Знову ж такі задають одні й ті ж питання на різний кшталт, але вони зводяться до діяльності націоналістів і ролі місцевого населення.

18 листопада священника допитує старший слідчий Вербського райвідділу МДБ лейтенант Васильєв з участю військового прокурора. Наступного дня два допити: спочатку лейтенант Васильєв ставить запитання, а згодом допит чинить військовий прокурор військ МДБ українського округу підполковник юстиції Смолін.

Понад два місяці радянська влада витратила на розв'язання болючого для влади питання про існування українського національно-визвольного руху. Матеріали слідства не дають можливості зробити висновок про його розмах. Факт залишається фактом, що більше п'яти років у селах, лісах між двома старовинними містами Дубно і Кременець діяли майже відкрито вдень і вночі українські націоналісти. Виявляється, що вони володіли засобами безпеки, підпільної, розвідувальної роботи, їх підтримувало населення.

22 листопада 1949 р. у звинувачувальному висновку фігурували священник Доримедонт Соловей, голова сільради Степан Тимошук, секретар сільради Іван Грицак, жителі села Юхим Грицюк, його дружина Анастасія Грицюк, дочка Тетяна Грицюк, Пелагея Баранюк, її чоловік, продавець магазину Дмитро Баранюк, дружина священника Софія Соловей. Всіх звинуватили в злочинній діяльності по ст. ст. 54-10 і 54-11 КК УРСР. Щодо Тамари Антонівни Бачинської, то її звинуватили лише по ст. 54-12 КК УРСР.

У заключному звинуваченні сказано, що Вербським райвідділом МДБ по Рівненській області вони були заарештовані і притягнуті до карної відповідальності, що було встановлено, що протягом 1944–1949 рр. в селах Кам'яниця, Пирятин, Дитиничі, Птича, Тартак, Судобичі та інших Вербського району активно діяла диверсійно-терористична бандгрупа, очолювана підрайонним провідником ОУН “Вороном”, бандгрупи “Богдана”, “Солов'я”, тероризували місцевих жителів, здійснювали диверсії, грабежі і терористичні акти над місцевими громадянами та радянськими активістами [2, с. 488].

“Приблизно через декілька днів до мене в медпункт знову прийшов Баранюк і попросив зайти до Грицюка зробити перев'язку, пішов, зробив, там хотів виписати направлення в лікарню на лікування хворого в Дубно, але Юхим Грицюк і Дмитро Баранюк заявили, що направлення не

потрібно виписувати, так як через знайомого лікаря в лікарні приймуть без направлення. Більше до мене не звертались, про долю пораненого нічого не знаю” [2, с. 367]. Заарештований Дмитро Баранюк підтвердив, що приходив у медпункт і приховав прізвище пораненого “Скорого”.

Очні ставки продовжувались, через них у справу включались нові люди, справа набувала резонансності. 18 листопада 1949 р. старший слідчий Васильєв провів очну ставку між священником Доримедонтом Солов’єм і Дмитром Баранюком. Вони жили в одному будинку через стіну і знали один про одного майже все. А тому свої відносини визнали нормальними. Баранюк на запитання скільки ночували “бандити”, відповів, що в селі Судобичі з Доримедонтом Солов’єм проживав в одному будинку, мали по дві кімнати були проміжні двері і вони вільно відвідували один одного. Баранюк визнав, що будинок систематично відвідували підпільники з ОУН. Протягом 1948 р. в нього побували “Соловей”, “Богдан”, а Доримедонта відвідував “Богдан”. Обидва заарештовані на цьому погодились і претензій не виставляли, а тому розписались під протоколом і розійшлись.

Звинувачували кожного з підсудних у такому. Священик села Судобичі Доримедонт в кінці 1944 р. встановив злочинний зв’язок з ОУН і підтримував його до арешту. В грудні 1944 р. дав підтримку “бандитам”, не повідомляв радянську владу про відомі йому факти злочинної діяльності банди та місця їх схову. На початку 1945 р. ввечері провів похорон вбитого Івана Ільченка, в січні 1948 р. виконував завдання “Скорого”, сповідав його в будинку арештованого Юхима Яковича Грищука [2, с. 489].

У березні 1948 р. Соловей з “бандитами” “Вороном”, “Скорим”, Тетяною, бандпомічником арештованим Степаном Михайловичем Тимошуком, Іваном Федоровичем Грицаком, Баранюком Дмитром Івановичем в будинку останнього розпивали спиртні напої, співали антирадянські пісні. Тут “Ворон” запропонував Тимошуку та Грицаку виконувати їх завдання.

Аналогічні зустрічі проводив священник Соловей з “бандитом” “Скорим” у травні 1948 р. у хаті Грищука Юхима. В той же час Соловей Доримедонт зустрічався з “Богданом”, “Солов’єм” в хаті Грищука. Соловей Доримедонт у різний час 1945–1949 р. зустрічався з районним провідником ОУН “Богданом”-Ярмолюком Степаном Івановичем (перебував на нелегальному становищі), підрайонним провідником ОУН “Солов’єм” (убитий), відвідували його будинок, переховував, повідомляв “бандитів” про наявність радянських військових груп. У квітні 1948 р. зустрічався з бандпомічниками. Будучи залученим до секретного співробітництва з органами МДБ, у 1945 р. обвинувачений Соловей продовжив злочинну

діяльність на користь “бандитів”, в той же час розголосив перед місцевими жителями про свій зв’язок з органами МДБ.

Священик став центром звинувачення і як націоналіст, і як зрадник радянської влади, на його долю випав весь тягар звинувачень щодо взаємозв’язків з односельчанами.

Уже наприкінці 1949 р., коли 30 грудня був оголошений вирок, затверджений заступником міністра державної безпеки УРСР генерал-майором Єсипенком. Згідно з постановою слідчого Дрофи, до справи притягнули 10 осіб, нікого не помилували, не виправдали. Націоналізм в українців випікали довгими роками заслань, знущань. Дев’ять учасників справи були засуджені до 10 років виправно-трудова таборів, Тамара Бачинська була засуджена на п’ять років ВТТ. Усіх розподілили по місцях виконання покарання. Це були Казахстан, Сибір та інші місця [2, с. 50].

Справа священика і жителів села одержала розголос не лише серед односельчан, але й серед населення цілого округу і передавалися з уст в уста в інші райони, області.

Після оголошення вироку священик Доримедонт і його дружина Софія роз’їхалися у різні боки. Священик відбував покарання у виправно-трудова таборах холодного далекого Сибіру – у місті Іркутську. Тут оволодів новою професією, працював фельдшером, професія духівника допомогла йому чуйно ставитися до хворих, знаходити слова утіхи. Дружина Софія випробувала свою долю у Мордовських таборах. Ця тенденція талановита жінка протягом років працювала на швейній фабриці.

У серпні 1956 р. їх звільнили із заслання зі зняттям судимості. Дозволили повернутися у рідні місця, де їх радо зустріли рідні і близькі. Отець Доримедонт став працювати священиком у селі Соснове, згодом перевівся в селище міського типу Млинів. Кожного року на свято Петра і Павла приїздив у Залужжя у церкву на Божій Горі, де традиційно в цей день з давніх-давен святкували відпуск. Сюди, у це благодатне місце, збиралися тисячі людей з близьких і далеких країв. Службу Богу здійснювали десятки священиків з навколишніх парафій. Але несподівано отець Доримедонт одержав призначення на парафію у Миколаївську область, де й помер 3 травня 1971 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галузевий архів Служби безпеки України (м. Рівне), ф. П., спр. 10515, Т. 1.
2. Галузевий архів Служби безпеки України (м. Рівне), ф. П., спр. 10515, Т. 2.
3. Савчук Петро. Дубенська Георгіївська церква на Сурмичах. Історичний нарис / Петро Савчук. – Рівне : Ліста, 2000. – 75 с.